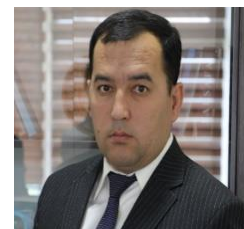

ХАЗРАТ НАВОИЙ АСАРЛАРИДА ТАСАВВУФ ВА КОМИЛ ИНСОН ҒОЯСИ

*Ахатов Лутфилло Караматуллоевич¹,
Чирчиқ давлат педагогика университети Гуманитар фанлар
факультети доценти, фалсафа фанлари доктори (PhD)
Мирахмедова Шохида Нусратиллоевна²,
Чирчиқ давлат педагогика университети ўқитувчиси*

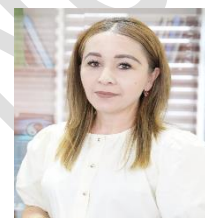

<https://orcid.org/0000-0002-9804-6220>

e-mail: axatov@cspi.uz

MYSTICISM AND THE IDEA OF THE PERFECT MAN IN HAZRAT NAVAI'S WORKS

*Akhatov Lutfillo Karamatulloevich¹,
Associate Professor, Faculty of Humanities, Chirchik State
Pedagogical University, Doctor of Philosophy (PhD)
Mirahmedova Shokhida Nusratilloevna²,
Teacher, Chirchik State Pedagogical University*

<https://orcid.org/0009-0007-2302-2818>

e-mail:

shohidamirahmedova41@gmail.com

СУФИЗМ И ИДЕЯ СОВЕРШЕННОГО ЧЕЛОВЕКА В ТВОРЧЕСТВЕ ХАЗРАТА НАВОИ

*Ахатов Лутфилло Караматуллоевич¹,
доцент гуманитарного факультета Чирчицкого
государственного педагогического университета, доктор
философских наук (PhD)
Мирахмедова Шахида Нусратиллоевна²,
преподаватель Чирчицкого государственного
педагогического университета*

Аннотация: Ушбу мақоламизда Алишер Навоий асарларидаги комил инсон борасидаги фалсафий қарашлар, сўфийлар фаолияти, ҳинд ва туркий, форс адабиёти ижодкорлари ҳақида берилган қимматли маълумотлар таҳлил қилинган.

Калим сўзлар: ирфоний қарашлар, ижод, тасаввуф назарияси, ҳикоят, “Тазкират ул-авлиё”, “Насойим ул-муҳаббат”, умуминсоний ғоя, эзгу мақсад, мумтоз адабиёт.

Abstract: This article analyzes the philosophical views on the perfect person in the works of Alisher Navoi, the activities of Sufis, and valuable information about the creators of Indian, Turkish, and Persian literature.

Keywords: mystical views, creativity, theory of Sufism, story, “Tazkirat ul-Awliya”, “Nasayim ul-Muhabbat”, universal human idea, noble goal, classical literature.

Аннотация: В данной статье анализируются ценные сведения, данные о философских взглядах на совершенного человека, о творчестве суфиев, создателей индийской, тюркской, персидской литературы в творчестве Алишера Навои.

Ключевые слова: мистические взгляды, творчество, теория суфизма, повесть, “Тазкират уль-Авлия”, “Насойим уль-Муҳаббат”, общечеловеческая идея, благородная цель, классическая литература.

КИРИШ. Инсоният тарихида шундай зотлар борки, улардан қолган мерос замон ва маконда ўз аҳамиятини йўқотмайди. Биз ҳақли равишда Алишер Навоий ҳазратларини инсоният учун улкан маънавий мерос қолдирган улуғ аллома сифатида таърифлай оламиз. Зеро Ғарб ва Шарқ оламида Навоий ижодига мурожат қилмаган, унга қизиқиш билдирмаган халқ бўлмаса керак. Америкалик исломшунос олим Барри Хоберман “Saudi Aramco World” журналида чоп этилган “Chauser of Turks” номли мақоласида Навоийни Шарқ уйғониш даври асосчилари сифатида эътироф этади. Навоий ўз асарларида доимо башариятни ҳамиша эзгуликка, ижодга, ўтмишни, тилни, кадрият ва анъаналарни ўрганишга чорлаб келган.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ. Шоирнинг “Тазкират ул-авлиё” асари ҳақида сўз борар экан, аввало шуни айтиб ўтишимиз жоизки, Фаридуддин Атторгача бўлган даврда сўфийлар агиографияси борасида бир қатор асарлар ёзилган, улар ўзидан кейинги даврлар агиографик манбаларнинг шаклланишида муҳим ўрин тутган. Жумладан, ўзидан олдинги манбаларга таянган ҳолда ёзилган “Тазкират ул-авлиё” ўша давргача яратилган сўфийлар ҳаёти, фаолияти ва қарашлари тўғрисида ҳикоя қилувчи асарларда тўпланган бой тажрибаларни умумлаштирувчи китоб сифатида майдонга келган[6].

МУҲОКАМА. Мутахассислар Навоий асарлари сонини 30 га яқин эканлиги ва назмий ва насрий асарларида йигирма олти мингдан ортиқ сўз қўллаганлиги эътироф қиладилар.

Ҳазрат Навоийнинг асарлари дидактик моҳиятга эга бўлиб, унинг тасаввуфий-ирфоний қарашларида комил инсон ғояси марказий ўринни эгаллайди. Тасаввуф тариқати намояндаларини ўрганишда мутафаккирнинг бир қанча асарлари қимматли манба бўлиб хизмат қилади. Нафақат ўзбек тили, балки ўнлаб туркий тилларнинг бадиий жиҳатдан мукамаллик касб этишида Навоийнинг хизматлари беқиёс. Айрим тадқиқотчилар эса

хатто Муҳаммад Ғаззолий асарларини “Тазкират ул-авлиё” манбалари қаторида санаб ўтишган[3].

Эронлик адабиётшунос Сайида Марям Равзотиён “Шарҳ ат-Таъарруф” асарининг “Тазкират ул-авлиё”ни ёзишда фойдаланилган манбалар орасидаги ўрнига эътибор берган илк тадқиқотчи бўлди[5]. Равзотиён ўзининг Сайид Али Асғар Мирбоқирий билан ҳаммуаллифликда ёзган “Шарҳ ат-Таъарруф”нинг “Тазкират ул-авлиё” манбалари орасидаги ўрни” номли мақоласида “Шарҳ ат-Таъарруф”нинг “Тазкират ул-авлиё” асарларида 6 сўфий – Иброҳим Адҳам, Боязид Бистомий, Робия Адавия, Жунайд Бағдодий, Абу Бакр Шиблий ва Мансур Ҳаллож ҳаёти, фаолияти ва қарашлари тўғрисида маълумот берувчи 12 та ўхшаш қисса ва ҳикоят борлиги, жумладан, улардан 6 таси бошқа тасаввуф манбаларида ҳам келтирилганлиги, қолган 6 таси эса фақатгина ушбу икки асарда мавжудлиги тўғрисида ёзади. Бундан ташқари, ушбу эронлик тадқиқотчи “Шарҳ ат-Таъарруф” асарини нафақат “Тазкират ул-авлиё”нинг муҳим манбаларидан бири, балки ушбу асрни ёзишда фойдаланилган сўфийлик манбалари орасида энг асосийсидир, деган хулосага келади[6]. Ҳазрат Навоийнинг “Насойим ул-муҳаббат”ни ёзишдан мақсади сўфийлар ҳаёти ва кароматлари ҳақида агиографик маълумот беришнинг ўзигина бўлиб қолмасдан, ушбу асарда тасаввуф назарияси ва амалиёти, сўфийлик ахлоқи ҳамда сўфийларнинг тасаввуфга доир турли масалалар борасидаги қарашларига ҳам тўхталиб ўтилган[7]. Алишер Навоий “Насойим ул-муҳаббат”ни ёзишда ўша давргача яратилган тасаввуфга оид, жумладан, сўфийлар ҳаёти, фаолияти ва қарашларига бағишланган бир неча манбадан фойдаланган. Жумладан, унинг ўзи асар муқаддимасида “Нафаҳот ул-унс”дан ташқари Фаридуддин Атторнинг “Тазкират ул-авлиё” асаридан ҳам фойдаланганини, бундан ташқари, манбаларини кўрсатмаган ҳолда Туркистон ва Ҳиндистондан етишиб чикқан сўфийлар ҳақида ҳам маълумотлар тўплангани тўғрисида эслатиб ўтади¹.

¹ Алишер Навоий. Насойим ул-муҳаббат. Мукамал асарлар тўплами. Йигирма томлик. Ҷн еттинчи том / Нашрга тайёрловчилар: С. Ғаниева, М. Мирзааҳмедова.

Арабча ва форсча матнларни таржима қилиб, нашрга тайёрловчи ва масъул муҳаррир: С. Рафиддинов. – Тошкент: Фан, 2001. –Б.5.

ХУЛОСА. Даврлар оша Навоий асарлари бутун жаҳон адабий меросида муҳим роль ўйнаб келмоқда. Унинг асарларида умуминсоний ғоя, эзгу мақсад, мумтоз адабиёт, чинакам миллат ва элат кишиларга эрксеварлик мотивлари кенг ёритилган. Тасаввуф тариқатидаги комил инсон ғояси ва сўфийлар ҳаётини ўрганишда Навоий асарлари қимматли маълумотларни бера олади. Комил инсон тушунчаси моҳияти ўрганишда мутафаккир асарларига мурожаат қилиш мақсадга мувофиқдир.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Алишер Навоий. Насойим ул-муҳаббат. Movarounnahr nashriyoti. Т.: 2017. 538-539Б.
2. Сайида Марям Равзотиён, Сайид Али Асғар Мирбоқирий. “Шарҳ ат-Таъарруф”нинг “Тазкират ул-авлиё” манбалари орасидаги ўрни. – Б.9-28.
3. Комилжон Раҳимов. Мовароуннаҳр тасаввуфи тарихи: таълимотининг шаклланиши ва тизимлаштирилиши (VIII-XI асрлар). Тошкент: Akademnashr, 2020. Б. 234.
4. Шайхулислом Хожа Абдуллоҳ Ансорий Хиравий. Табақот ус-суфия (форс тилида) / Таҳрир, изоҳлар ва иловалар муаллифи Абулхай Ҳабибий. – Кобул: Давлат матбааси, 1962.
5. Равзотиён, Сайида Марям. Ишқнинг етти шаҳри. Агтор Нишопурийнинг “Тазкират ул-

авлиё” асари танқидий таҳлили борасидаги илмий лойиҳа ахбороти (форс тилида). – Исфаҳон: Университет, 2010.

6. Сайида Марям Равзотиён, Сайид Али Асғар Мирбоқирий. “Шарҳ ат-Таъарруф”нинг “Тазкират ул-авлиё” манбалари орасидаги ўрни. – Б.14-26.

8. Miraxmedova Shoxida Nusratilloevna. **Ma’naviy makonning falsafiy muammolari**”//So‘nggi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi Respublika ilmiy-uslubiy jurnali. 6-jild 7-son.

9. Miraxmedova Shoxida Nusratilloevna. **“Yangi O‘zbekistonda ma’naviy-mafkuraviy islohotlar transformatsiyasining ijtimoiy-falsafiy tahlili”**// Proximus Journal of sports Science and Physical Education Volime, Issue 1, January, 2024 ISSN (E): 2942-9943.

10. Akhatov Lutfillo Karamatilloevich. Tolerance and Islamic mysticism in the works of Jami. Novateur publications JournalNX- A Multidisciplinary Peer ISS NR eNvoie: wed Journal Volume 6, issue 5 2, 5M8a1y - 24203200. Pp 293-296.

11. Akhatov Lutfillo, Madalimov Timur and Xaytmetov Raimberdi. The Spiritual Connection of Sufism and Tolerance in the Works of Jami, International Journal of Multidisciplinary Research and Publications (Ijmrp), Volume 2, Issue 11, pp. 1-4, 2020.

